

Landsmøtet i 1917 og samebevegelsen i nord

Ivar Bjørklund

Professor i kulturvitenskap, Tromsø Museum-Universitetsmuseet, UiT-Norges arktiske universitet.

ivar.bjorklund@uit.no

THE SÁMI NATIONAL ASSEMBLY IN 1917 AND THE SÁMI MOVEMENT IN THE NORTH

The Sámi national assembly held in Trondhjem in 1917 is considered to be the very first organized political opposition from the Norwegian Sámi. However, among the 150 persons attending, only three Sámi were from Northern Norway – an area where 90% of the Sámi population lived. The participants were Sámi from the southern parts of Norway, all involved in reindeer herding, which was the main topic to be discussed at the meeting. The Norwegian authorities were about to make a new law on reindeer herding, and the southern Sámi organized the meeting to voice their interests – a meeting which was supported and partly financed by the government.

At the same time, a strong Sámi political movement had been established in the north. Two large meetings were held in 1919 and 1920, but without any official attendance or financial support. They presented themselves as indigenous and stressed their «fight for survival». They insisted that the ongoing Norwegian assimilation policy had to end and the Sámi language should be accepted and taught in school. Thus, the northern Sámi saw fewer interests in the political agenda of their southern brethren, which were centred around reindeer herding legalities. The authorities, on their side, saw no interest at all in supporting the ethnopolitical claims from the north.

Mye har vært skrevet om det samiske landsmøtet i Trondhjem i 1917, og i ettertid har dette møtet blitt stående som den første manifestasjon av en gryende samisk etnopolitisk bevegelse.¹ Møtet samlet nærmere 150 deltagere, hvorav kun tre var nordsamer fra Troms og Finnmark. Ifølge folketellingen i 1910 bodde nesten 90 % av den samiske befolkningen i disse to fylkene.² Denne svært så skjeve geografiske fordelingen blant møtedeltagerne har fått flere forskere til å konkludere med at det var blant sørsamene den politiske bevissthet

1. Artikkelen har tidligere vært publisert i *Sámis* nr. 23, 2017.

2. FT 1910 viser 18 590 samer i Norge, hvorav 1836 i Nordland, 6276 i Tromsø og 10 286 i Finnmark.

først kom til syne, først og fremst gjennom arbeidet til Elsa Laula Renberg og Daniel Mortenson.³ Men som Regnor Jernsletten har påvist (1986, 1991) er ikke historien fullt så entydig, og vi skal i det følgende se litt nærmere på den politiske argumentasjonen blant samer i nord i disse årene. Mens samene i Finnmark var opptatt av folkerettslige spørsmål knyttet til fornorskningspolitikken, var det først og fremst reindriftenes interesser som opptok det sørsamiske møtet. Hva er årsaken til at det er Trondhjems møtet som huskes i ettertid, mens den samiske aktiviteten i nord har fått langt mindre oppmerksomhet?



Det samiske landsmøtet i Trondhjem 1917.

HVA SLAGS LANDSMØTE VAR DETTE?

Møtets ettermæle i dag er at det var her samer for første gang samlet seg rundt sitt etniske fellesskap og ga til kjenne sin motstand mot norsk samepolitikk. Det er i og for seg en riktig observasjon, men like fullt er det et tankekors at møtet stort sett var en sørsamisk begivenhet. Årsaken til det finner vi både i deltagerens bakgrunn og i de vedtak som ble fattet. Reindriftingsinspektør Kristian Nissen var en sentral person på møtet,⁴ og han summerer det hele opp i sin rapport når han forteller at der blant de 150 fremmøtte var «90 à 100 norske nomadelapper eller i reindrift interesserte fastboende norske lapper».⁵ Møtets initiativtager, Elsa Laula Renberg, gjorde det helt klart at formålet var å komme frem til et felles samisk syn på «renbeitesaken og lappeloven». Bakgrunnen var det pågående arbeidet med å lage en ny reindriftingslov; de ulike lovframleggene kom etter hvert til å danne bakgrunnen for

3. Otnes 1970; Salvesen 1979.

4. Otnes, 1970; Jernsletten 1986.

5. Borgen 1997, s. 118.

hele den sørsamiske samfunnsdebatten. Reindriften var den viktigste næringsveien i de sørsamiske områdene, og utover 1800-tallet økte konfliktene med norske bønder. Særlig kontroversielt var det lovpålagte erstatningsansvaret som samene mente favoriserte bøndernes interesser. Et annet problem var forholdet til svenske reineiere – deres ekstensive form for reindrift skapte ofte vansker på norsk side på grunn av sammenblandinger. Slike konflikter fant sted helt fra Troms og ned i de sørsamiske områder.

Dette var det politiske bakteppet for den sørsamiske organiseringen på denne tiden. «Den sørsamiske politikken var derfor reindriftpolitikk», skriver Jernsletten.⁶ I tillegg tok man også opp skole spørsmålet. Særlig Helgelandssamene ivret for at barn i reindriftsfamiliene måtte sikres undervisning på samisk. Et tredje punkt på dagsordenen var organisasjonsspørsmålet. Både Elsa Laula Renberg og Daniel Mortenson ivret sterkt for organisasjonstanken, og det var sannsynligvis sistnevnte som fikk invitert Martin Tranmæl som foredragsholder i så henseende. Mortenson var sosialist i mange år, og engasjert i arbeiderbevegelsens ideer.

Konklusjonen er med andre ord at landsmøtet hadde sitt utgangspunkt i *reindriftssamenes* interesser og utfordringer, noe som ikke minst bekreftes hvis vi ser nærmere på de tre deltagerne fra Finnmark og Troms. *Mathis Johan Roska* var fra Nesseby/Unjárga og hadde vært «engasjert i Varangersamenes problem når det gjaldt vinterbeite i grenseområdene mot Finland/Russland».⁷ *Klemet Mathisen Somby* var reineier fra Karasjok og hadde vært konsulent for Renbeitekommissjonen av 1913.

Henrik Pedersen Heikka var reineier fra Ringvassøya og Reinøya i Troms, et område som også ble utnyttet av svenske reindriftssamer.⁸ Gjennom Lappekodisillen av 1751 hadde de svenske samene tilgang på sommerbeite i store deler av Troms, og utgjorde derfor det absolutte flertall av reindrifutøvere i fylket.

DET NORDSAMISKE FRAVÆRET

Et annet forhold som bekrefter møtets reindriftpolitiske karakter, er hvilke samer nordfra som *ikke* var til stede. Det første og mest øyenfallende er det totale fravær av reindriftssamer fra Finnmark – et fylke hvor rundt $\frac{3}{4}$ av landets reindriftssamer hadde tilhold. Forklaringen på dette misforholdet er for det første at lovarbeidene frem til da i liten grad berørte Finnmark. Fælleslappeloven av 1883 fikk konsekvenser for reindriften i Troms ved at den innførte distriktsinndeling av reinbeiteområdene og ansatte egne lappeoppsynsmenn som skulle ivareta bøndernes interesser, særlig i forhold til de svenske reindriftssamene. Det var ikke før med reindriftsloven av 1933 at interne forhold i reindriften i Finnmark ble regulert. Forholdene i Finnmark var med andre ord så forskjellige at vi må anta at de reindriftssamer i fylket som måtte være kjent med den sørsamiske mobiliseringen, anså den som lite relevant for deres eget vedkommende. I tillegg kommer så den svært så marginale posisjon reindriftssamene i Finnmark hadde med hensyn til norsk språk og samfunnsdebatt. Det

6. Jernsletten 1991, s. 77

7. Borgen 1997, s. 99.

8. Heikka drev helårlig intensiv reindrift på øyene Vanna, Ringvassøy og Reinøy, og kan derfor ha kommet i konflikt med de svenske samenes ekstensive bruk av øyene om sommeren. Han var sannsynligvis også kjent med de pågående forhandlinger rundt reinbeitekonvensjonen og de norske krav om at svenske flyttsamer skulle oppgi bruken av øyene i Troms.

skulle gå enda en generasjon før noen herfra tok tak i organisasjonsspørsmålet og ble med for å danne Norske reindriftssamers landsforbund; en organisasjon som hadde sitt utspring i og ble utviklet av sørsamiske reineiere.

Der var også en annen gruppe nordsamer som ikke var til stede og som dermed var med på å bekrefte møtets reindriftspolitiske karakter. Det dreide seg om alle kjente samiske aktivister i Troms og Finnmark på denne tiden. Denne observasjonen er også med på å svekke tidligere nevnte påstander om at det samiske organisasjonsarbeidet tok til i de sørsamiske områder. Da møtet ble holdt i Trondhjem i 1917, var den samepolitiske debatten for lengst etablert i de nordligste fylker. Læreren *Anders Larsen* fra Kvæningen utga avisen *Sagai Muittalægje* mellom 1904 og 1911. Den hadde 425 abonnementer på det meste, ble skrevet på nordsamisk og var et svært viktig organ for den samiske folkeopplysningen. Larsen holdt sine lesere orientert om samepolitiske forhold, og gikk sterkt imot den herskende fornorskningspolitikken.⁹ Han var en meget kjent samfunnsdebattant i sin samtid, og svært aktiv for å få *Isak Saba* fra Nesseby inn på Stortinget i 1906. Saba ble valgt inn på et program med en samepolitisk profil, og satt på Stortinget i to perioder. Saba skrev også «Same soga laula», som skulle bli den samiske nasjonalsang og som ble trykket i Larsens avis i 1906. Heller ikke Saba fant det for godt å delta i Trondhjem. Rundt 1910 begynte en omfattende samepolitisk aktivitet i Midt- og Øst-Finnmark, og samiske foreninger ble dannet både i Tana, Polmak, Karasjok og Porsanger.¹⁰ En annen person som etter hvert skulle bli svært så sentral i det samiske politiske arbeidet, var læreren *Per Fokstad* fra Tana. Allerede vinteren 1915–16 var han på studieopphold i Danmark hvor også han traff grønlandske studenter. To år senere hadde han et opphold i Birmingham, og året etter i Paris. Fokstad var med andre ord internasjonalt orientert og interesserte seg særskilt for minoritetspolitik og nasjonale spørsmål.¹¹ I Ofoten virket *Henrik Kvandahl* fra Ballangen. Han var også lærer, og argumenterte sterkt for betydningen av samisk språk og kultur. Han kom etter hvert til å utgi trebindsverket *Samenes historie*, hvor hensikten var å dokumentere at også samene hadde en historisk fortid og som var forskjellig fra den norske. At ingen av de ovennevnte personer deltok i det som ble kalt «Et samisk landsmøte» er i ettertid påfallende, og kan tyde på at også de oppfattet det hele som et reindriftspolitisk anliggende og som derfor først og fremst berørte sørsamiske forhold.

MOTSTANDEN I NORD

Der er altså en vel etablert samisk politisk debatt i de nordsamiske områdene på den tiden da landsmøtet i Trondhjem ble holdt. Utviklingen blant nordsamene etter landsmøtet forteller da også om en omfattende politisk aktivitet, men som hadde andre siktemål enn reindriftspolitik. Mens landsmøtet først og fremst samlet reindriftsinteressene i sør, var det motstanden mot *fornorskningspolitikken* som samlet samene i Nord-Norge. Samme året som møtet i Trondhjem ble avholdt, hadde både Anders Larsen og Per Fokstad et krast oppgjør med fornorskningen i hver sin artikkel i Hiddles og Otterbechs bok *Fornorskningen i Finmarken*

9. Bjørklund 1985, 2013.

10. Jernsletten 1986.

11. Hætta 1999.

(1917). Presten Otterbech hadde jo selv for lengst markert seg som en geistlig motstander av denne utviklingen, noe som i 1918 sannsynligvis var med på å koste han bispestillingen i Hålogaland bispedømme.¹² Ingen av bokens bidragsyttere var til stede i Trondhjem, og ifølge referat og avisreportasjer ble det verken referert til boken eller dens synspunkter under møtet.

Avisen *Sagai Muittalægje* holdt sine lesere informert om hva som skjedde i de sør-samiske områdene. Dessuten skrev avisene *Vestfinmarken* og *Vestfinmarkens Socialdemokrat* om det planlagte landsmøtet, slik at mange nordpå kjente til det sørsamiske arbeidet.¹³ Men samene i sør var nok mindre informert om hva som skjedde i nord; *Sagai Muittalægje* kunne de ikke lese ettersom den var på nordsamisk. Når Elsa Laula og Thomas Renberg dro nordover til Tana i 1920, kom de til dekket bord. Organisasjonsarbeidet hadde pågått lenge, og et stort møte var avholdt i Bonakas året før.¹⁴



Maret Lemet/Klemet Pedersen Solbakken (1878–1926) fra Porsanger var en av pådriverne bak møtene i Bonakas.

Her gikk man inn for en landsomfattende samisk organisasjon, og Sami Sentralsearvi ble stiftet sommeren 1919 med Klemet Solbakken, Porsanger, som leder og John Haug, Tromsø, som sekretær. Det er rimelig å anta at hensikten med reisen nordover og selve møtet var å knytte sammen det samepolitiske arbeidet i både nord og i sør. Møtet i Bonakas i 1920 var vel forberedt fra lokalt hold i regi av Sami Sentralsearvi, og ble presentert som en videreføring både av fjorårets samling og ikke minst av landsmøtet i Trondhjem i 1917. Men i motsetning til det sistnevnte, kommer det også en internasjonal dimensjon til syne i Bonakas. Forut for møtet henvendte Josef Pedersen Baukop (Piera Jovset) seg til sine lesere i den samiskspråklige avisen *Nuorttanaste*:¹⁵

12. Otterbech fikk et stort stemmeflertall blant prestene i bispedømmet, men regjeringen valgte en annen kandidat – sannsynligvis på grunn av hans samepolitiske og pasifistiske holdninger.

13. Borgen 1997, s. 39.

14. Evt. møteprotokoller fra møtene i 1919 og 1920 synes å ha gått tapt. Opplysninger om vedtak bygger på reportasjer i *Nuorttanaste*, *Sámealbmug* og Solbakk og Solbakk (1999).

15. Samisk religiøs avis, utgitt fra 1898.

Samiske brødre og søstre! Dere vet at det i dag går en intens nasjonal bevegelse blant oss som skal samle alle samer, fjern og nær, til en flokk for å sikre og verne nasjonens åndelige arv, før samefolket helt har tapt sitt arvesølv og sine verdier (...) Alvoret og erfaringer fra andre nasjoner over hele verden viser at også vi samer må våkne opp og samle oss til kamp for å overleve. Ellers blir vi tråkket ned og tilintetgjort av de pågående og fremstormende nasjoner.¹⁶



Den aller første samiske organisasjonsdannelse fant sted da Anders Larsen og hans brødre i 1903 stiftet en forening i Seglvik, Kvænangen, for «at utgive et lappisk blad». Foran fra v. Anders og Mathis. Bak fra v. Jon og Lars.

EN FOLKERETTLIG OPPOSISJON

I dag ville vi kalt dette for en urfolksargumentasjon, og ikke minst er det Per Fokstads tanker som her kommer til syne. Han kom til møtet i Bonakas rett fra sitt studieopphold i Birmingham, og dro samme vinter til et opphold i Paris. Fokstad var opptatt av religionsfilosofi, psykologi og den etniske nasjonale egenart. Han snakket godt fransk og engelsk, og

16. Solbakk og Solbakk 1999, s. 94.

refererte særlig til den franske filosof og nobelprisvinner Henri Bergson (1859–1941). Slik sett kunne man karakterisere Trondhjemsrådet som næringsrådet, mens møtene i Bonakas var av en mer omfattende etnopolitisk karakter. Det var denne overgripende dimensjonen som Sami Sentralsearvi skulle ivareta, og med det ble det samepolitiske tyngdepunkt langt på vei flyttet nordover. Møtet i Tana vedtok å sende en delegasjon på fem personer «for å presentere samiske rettighetskrav overfor regjeringen»,¹⁷ samt at samene måtte få tre faste plasser på Stortinget.¹⁸ Ved stortingsvalget i 1921 stilte Ole Erik Tapio øverst på en samepolitisk liste i Finnmark, og med Per Fokstad på andreplass. Men de fikk liten oppslutning, bare 5 % av stemmene. Samme året startet Josef Pedersen Baukop avisen *Samealbmug* etter forgjeves å ha forsøkt å verve Anders Larsen som redaktør.¹⁹ Under overskriften «Finnmarkens urfolk» maner han til kamp for «den samiske stammens liv eller død».²⁰

Året 1921 må ha vært hektisk for de samiske aktivistene, og Sami Sentralsearvi v/John Haug innkalte til et nytt landsmøte i Tromsø samme år. Hensikten var å diskutere reindriftsloven og dermed engasjere seg i reindriftspolitiske saker. Slik kunne man komme sørsamene i møte og ikke minst aktivisere reindriftssamene i Finnmark. Møtet ble imidlertid mislykket – kanskje var det få som så relevansen i å følge opp sørsamiske spørsmål. Dessuten ble søknaden om reisestøtte fra Landbruksdepartementet avslått, og svært få møtte opp.²¹ Reindriftsinspektør Nissen (som må ha hatt innvirkning på avslaget) var til stede, og annonserte at han skulle organisere et nytt landsmøte i Trondhem samme år. Dette møtet ble i sin helhet forberedt av norske myndigheter, og med en dagsorden satt opp av Nissen som kun forholdt seg til reindriftsspørsmål i de sørsamiske områdene. Møteleder var skoledirektør Bernt Thomassen,²² kjent forkjemper for fornorskningen i Finnmark, og denne gangen ga departementet reisestøtte til deltagerne. Ellen Lie var sekretær, og hun gjorde i et brev til Kristian Nissen det klart at samene måtte «ta sine embedsmænd med».²³ Møtet er derfor i ettertid ansett som et bestillingsverk fra norske myndigheter og ikke representativt for samiske synspunkter.²⁴

Daniel Mortenson ville imidlertid bli nærmere kjent med den store aktiviteten i nord, og besøkte Ofoten i 1922. Hans reiseleder var Henrik Kvandahl, og året etter ble Ofoten Sameforening dannet med hele 150 medlemmer. De stilte liste til stortingsvalget i 1924 med Henrik Kvandahl på førsteplass og Elsa Laula Renberg på andre, men valgresultatet var heller dårlig.

Skole spørsmålet var en viktig fellesnevner for den nordsamiske opposisjonen. Kravene om opplæring på samisk hadde vært fremmet helt siden Stockfleths dager på midten av 1800-tallet. Møtet i Bonakas i 1919 hadde vedtatt et fremlegg fra Per Fokstad hvor man krevde 1) samisk som undervisningsspråk de første tre årene, 2) all religionsundervisning på samisk, og 3) innføring av norsk som fremmedspråk i skolen.²⁵ Fokstad

17. De fem var Nils Pavelsen, Øst-Sameland, Klemet Pedersen, Vest-Sameland, Josef Isaksen, Reindriftssamene, John Haug, Samer i Troms og Elsa Renberg, Samer i Nordland. Reisen ble trolig ikke realisert.

18. Solbakk og Solbakk 1999, s. 95.

19. Bjørklund 1985, s. 330.

20. Solbakk og Solbakk 1999, s. 107.

21. Borgen 1997, s. 194.

22. Thomassen var i 1920 blitt ny skoledirektør i Trøndelag etter sine omstridte år i Finnmark, og skulle nå finne ut av sørsamiske barns lærebehov.

23. Borgen 1997, s. 155.

24. Otnes 1970, s. 124; Jernsletten 1999, s. 22.

utviklet dette videre til en samisk skoleplan som han sendte til Den parlamentariske skolekommisjon.²⁶ Planen ble referert i avisen *Warren Sardne* i 1925, og det var nok noe av bakgrunnen for at Lars Danielsen, sønn av Daniel Mortensen (som var død året før) og Henrik Kvandahl reiste nordover til Finnmark samme året. De besøkte både Porsanger, Tana og Nesseby, og reisen ble omtalt i *Warren Sardne*. Fokstads skoleplan fikk imidlertid samme skjebne som Sami Sentralsearvis forsøk på å arrangere et samisk landsmøte i 1921. Tiltaket var ikke i samsvar med myndighetenes samepolitiske målsettinger, og ble derfor umiddelbart lagt til side.



Det samiske møtet i Bonakas 1920. På fanen står det: «Mors hjerte blør når hennes barn ikke vil kjennes ved henne». Foto: Norsk Folkemuseum.

TANA OG TRONDHJEM

I ettertid blir det viktig å forstå møtet i Trondhjem i 1917 i forhold til de øvrige samiske møtene og aktiviteten som utfoldet seg i løpet av de første par tiårene av 1900-tallet. Det første landsmøtet var nok den første samepolitiske samlingen her til lands. Men som vi har sett, skjedde dette samtidig med en vel så omfattende samisk mobilisering i de nordligste fylkene – en mobilisering som er lite påaktet i ettertiden. Årsakene er flere, men viktigst er kanskje følgende: Trondhjems møtet var i utgangspunktet et reindriftspolitisk møte – et tema som også myndighetene var motivert for å sette på dagsordenen. En ny reindriftslov var under utarbeiding, og Landbruksdepartementet med reindriftsinspektør Nissen både måtte og ville se nærmere på reindriftssamenes synspunkter. Det kom først og fremst til å bety de samer som drev reindrift i det sydlige Norge ettersom det var herfra den samiske

25. Hætta 1999.

26. Solbakk og Solbakk 1999, s. 116–124.

reindriftingsopposisjonen var kommet til uttrykk. I tillegg var møtet omfattet med stor nasjonal oppmerksomhet. En rekke høytstående embedsmenn deltok både fra norsk og svensk side: Biskop, stiftsamtmann, ordfører, politimester og redaktører. Ikke minst må foredragsholdere som den revolusjonære kommunisten Martin Tranmæl og de kjente aktivistene Elsa Laula Renberg og Daniel Mortenson ha skapt stor blest rundt møtet – en blest som til fulle kom til syne i omfattende reportasjer både i norske og svenske aviser. Særlig viktig var journalisten Ellen Lie, som foruten å være Elsa Laulas høyre hånd i planleggingen av møtet, også matet et stort nettverk av aviser med informasjon.

Alt dette står i stor kontrast til møtene i Bonakas i 1919 og 1920. Målt i antall samiske deltagere var de vel så store, men her deltok ingen norske embedsmenn. Sannsynligvis var dette også forutsetningen for møtet; man ville skape en ren samisk arena hvor samisk politikk kunne utformes upåvirket av norske myndighetspersoner. Fellesnevneren for denne politikken var motstanden mot *språktvangen* og «kamp for vore rettigheter», tema som knapt var oppe i Trondhjem.²⁷ Men her lå også kimen til motstandernes foreløpige endelikt: Mens reindriftsspørsmål var et legitimt tema blant norske myndigheter, var fornorskningspolitikken overhodet ikke gjenstand for vurdering. Dermed kunne diskusjonen fra Trondhemsmøtet leve videre innen rammen av norsk reindriftingsforvaltning og lovgivning, mens Bonakasforsamlingens krav om samiske stortingsrepresentanter og samisk som skolespråk, falt på steingrunn. Resultatet var at samiske spørsmål de neste femti årene ble forstått og forvaltet som reindriftsspørsmål, mens den grunnleggende folkerettslige argumentasjon fra nord ble liggende uforløst helt frem til Alta-aksjonen.

LITTERATUR

- Bjørklund, Ivar 1985: *Fjordfolket i Kvænanngen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørklund, Ivar 2013: «Anders Larsen og hans samtid». I Ivar Bjørklund og Harald Gaski: *Anders Larsen – Om sjøsamene og andre skrifter*. Karasjok: ČalliidLágádus-ForfatterneForlag.
- Borgen, Peder 1997: *Samenes første landsmøte*. Trondheim: Tapir forlag.
- Hidle, Johs. og Otterbech, Jens 1917: *Fornorskningen i Finmarken*. Kristiania: Lutherstiftelsens Boghandel.
- Hætta, Odd Mathis 1999: «Portrett av en visjonær samisk pioner». I John Trygve Solbakk og Aage Solbakk: *– selve livet kalder os til kamp og vi kommer – vi kommer straks!* Karasjok: ČalliidLágádus-ForfatterneForlag.
- Jernsletten, Regnor 1986: *Samebevegelsen i Norge. Idé og strategi 1900–1940*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.
- Jernsletten, Regnor 1991: «Trondheimslandsmøtet 1917 og samebevegelsen». *Åarjel-saemieh. Samer i sør*. Snåsa: Saemien Sijte – Sørsamiske samlinger.
- Jernsletten, Regnor 1999: «Samebevegelsen». I John Trygve Solbakk og Aage Solbakk: *– selve livet kalder os til kamp og vi kommer – vi kommer straks!* Karasjok: ČalliidLágádus-ForfatterneForlag.
- Otnes, Per 1970: *Den samiske nasjon*. Oslo: Pax forlag.
- Salvesen, Helge 1979: «Makt og avmakt i samisk historie». I *Årbok for Trøndelag*. Trondheim.
- Solbakk, Jon Trygve og Solbakk, Åge 1999: *– selve livet kalder os til kamp og vi kommer – vi kommer straks!* Karasjok: ČalliidLágádus-ForfatterneForlag.

27. Redaktør Josef Persen Baukop i avisa *Samealbmug*, 1921 (Solbakk og Solbakk 1999: 106). Jfr. også teksten på fanen som ble sydd til møtet i Bonakas: «Mors hjerte gråter når hennes barn ikke vil kjennes ved henne».